

*Γίτσα Σουτζόγλου-Κοτταρίδη**

**Η ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ: ΜΥΘΟΣ
ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ****

Σκέψεις για μια επιστημονική έρευνα

«Γῆρας, ἐπὶν μὲν ἀπὴ πᾶς εὐχεται·
ἦ δέ ποτ' Ἐλη,
μέμφεται·
ἔτι δ' αἰεὶ κρείσσον,
ὀφειλόμενον»

Οι κοινωνικές και οικονομικές ευκαιρίες που προσφέρονται σε κάθε ομάδα της σημερινής κοινωνίας δεν εξαρτώνται μόνον από τα μέσα, τις ικανότητες και τις φιλοδοξίες εκείνων που ανήκουν σ' αυτήν την ομάδα· εξαρτώνται, σε εξίσου σημαντικό βαθμό, από τα μέσα, τις ικανότητες και τις φιλοδοξίες που το κοινωνικό σύνολο θεωρεί ότι έχουν οι άνθρωποι αυτοί. Τα άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών δεν αποτελούν εξαίρεση. Η δυνατότητα θετικής συμμετοχής τους στη ζωή της χώρας μας δεν εξαρτάται μόνον από την εμπιστοσύνη που έχουν οι ίδιοι στον εαυτό τους, από την πίστη στις ικανότητές τους και την επιθυμία τους να παραμείνουν ενεργά και χρήσιμα μέλη της κοινωνίας· εξαρτάται επίσης και από την εμπιστοσύνη που θα τους δείξει το κοινωνικό σύνολο, θεωρώντας τους άτομα ικανά να προσφέρουν στην κοινωνία.

Για την κατανόηση και την τεκμηρίωση τόσο του μύθου όσο και της πραγματικότητας αναφορικά με την τρίτη ηλικία και τους ηλικιωμένους Έλληνες, θα έπρεπε να διεξαχθεί μια εκτεταμένη και διεξοδική έρευνα (έρευνα βάθους) με ταυτόχρονη διερεύνηση, φυσικά, των ιδιαιτεροτήτων των δύο φύλων. Η έρευνα αυτή πρέπει να έχει δύο στόχους:

1. Να εξετάσει τη στάση του ευρύτερου κοινού απέναντι στους ηλικιωμένους Έλληνες και την άποψη που έχει για το τι σημαίνει να είναι κανείς γέρος σ' αυτή τη χώρα σήμερα· και

* Ερευνήτρια στο ΕΚΚΕ.

** Η εργασία αυτή ανακοινώθηκε στις Επιστημονικές Συναντήσεις της Ελληνικής Γeronτολογικής Εταιρείας το 1986 στην Αθήνα.

2. Να καταγράψει τη γνώμη που έχουν οι ηλικιωμένοι Έλληνες για τον εαυτό τους, τις προσδοκίες τους, καθώς και τις προσωπικές τους εμπειρίες από την τρίτη ηλικία.

Η έρευνα μπορεί να οργανωθεί με τον ακόλουθο τρόπο:

**ΜΕΡΟΣ Ι: Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ
ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ**

Στο πρώτο τμήμα της έρευνας εξετάζεται η γενική στάση του κοινού απέναντι στην τρίτη ηλικία. Ποια χρόνια θεωρεί ο κόσμος τα καλύτερα της ζωής ενός ανθρώπου και γιατί, και ποια είναι τα χειρότερα χρόνια; Σε ποια ηλικία θεωρεί ότι ο μέσος άνθρωπος —άντρας ή γυναίκα— αρχίζει να γερνάει; Η τρίτη ηλικία καθορίζεται από τα διανυθέντα έτη ζωής ή από άλλους παράγοντες; Αν ο κόσμος νομίζει ότι η ηλικία άνω των 65 ετών έχει πλεονεκτήματα, ποια είναι αυτά, και ποια είναι τα μειονεκτήματα; Κατά πόσο συμφωνούν οι νέοι με τους ηλικιωμένους ως προς αυτά τα εκλαμβανόμενα ως πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα; Ποια είναι τα πολύ σοβαρά προβλήματα που κατά τη γνώμη της κοινωνίας είναι συνδεδεμένα με την τρίτη ηλικία, και πώς ταυτίζεται αυτή η άποψη του κόσμου με τις σημερινές εμπειρίες των ηλικιωμένων; Υπάρχει κάποιος μύθος όσον αφορά την τρίτη ηλικία που διαφέρει σημαντικά από την πραγματικότητα; Αυτός ο μύθος είναι άποψη μόνον των νέων ή έχει υιοθετηθεί και από τους ίδιους τους ηλικιωμένους;

**ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΤΙ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑ
ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΝΩ ΤΩΝ 65 ΕΤΩΝ**

Στο δεύτερο τμήμα της μελέτης διερευνάται η εικόνα που έχει διαμορφώσει το ευρύτερο κοινό, νέοι και γέροι, για την πλειονότητα των ανθρώπων ηλικίας άνω των 65 ετών. Σε τι θέση βρίσκονται οι σημερινοί ηλικιωμένοι σε σύγκριση με τους ηλικιωμένους της περασμένης δεκαετίας ή εικοσαετίας, ως προς την οικονομική κατάσταση, τη μόρφωση, την υγεία και τη μακροβιότητα; Πώς κρίνονται, στην πλειονότητά τους, άνθρωποι ηλικίας άνω των 65 ετών, με βάση έναν κατάλογο τυπικών χαρακτηριστικών που αναφέρονται σε άτομα παραγωγικά, δραστήρια και αποδοτικά; Ταυτίζονται, και ως ποιο βαθμό, οι ηλικιωμένοι με τους συνομηλικούς τους, ή, αντίθετα, καθένας τους

θεωρεί τον εαυτό του εξαιρεση; Κατά πόσο συμπίπτει η αντίληψη που έχει ο κόσμος για τους ηλικιωμένους με την άποψη που έχουν οι ίδιοι οι ηλικιωμένοι για τον εαυτό τους; Από τον κατάλογο χαρακτηριστικών βάσει του οποίου κρίνονται οι ηλικιωμένοι, σχηματίζεται μια διαβάθμιση της στάσης του κοινού απέναντι στους ηλικιωμένους, με βάση το εισόδημα, τη φυλή, τη γεωγραφική θέση κ.λπ., και, ταυτόχρονα, προσδιορίζονται οι ομάδες που μπορεί να θεωρηθούν πρωτεύοντες στόχοι μιας προσπάθειας με σκοπό τη βελτίωση της κατανόησης των ηλικιωμένων. Η στάση του ευρύτερου κοινού απέναντι στους ηλικιωμένους επηρεάζεται επίσης και από την άποψη που έχει ο κόσμος για το πώς διαθέτουν το χρόνο τους οι άνθρωποι ηλικίας άνω των 65 ετών. Κατά πόσον παραδέχεται και αναγνωρίζει ο κόσμος τη συμμετοχή των ηλικιωμένων σε ενεργητικές, δημιουργικές δραστηριότητες, και κατά πόσον επικρατεί η εντύπωση ότι η πλειονότητα των ηλικιωμένων προσκολλάται σε παθητικές, καθιστικές ασχολίες. Για μια ακόμη φορά, η έρευνα εντοπίζει τις ασυμφωνίες μεταξύ της γνώμης του κόσμου για τους ηλικιωμένους και της μαρτυρίας των ίδιων των ηλικιωμένων. Τέλος, στο δεύτερο μέρος της έρευνας τίθεται το ζήτημα του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των γενεών. Νομίζουν οι ηλικιωμένοι ότι σήμερα οι νέοι τους δείχνουν αρκετό σεβασμό, και, αντίστροφα, είναι οι νέοι ικανοποιημένοι από το σεβασμό των μεγαλύτερων προς τους ίδιους;

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ · ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΝΩ ΤΩΝ 65 ΕΤΩΝ

Στο τρίτο τμήμα της έρευνας δεν εξετάζεται η στάση του ευρύτερου κοινού απέναντι στους ηλικιωμένους Έλληνες, αλλά η σημερινή λειτουργική συμμετοχή των ηλικιωμένων στην κοινωνία, και η δυνατότητα θετικής συμμετοχής τους σε αμειβόμενες ή εθελοντικές εργασίες. Αρχικά, στο τμήμα αυτό εξετάζεται κατά πόσον οι ηλικιωμένοι προσφέρουν στην οικογένεια το χρόνο και τις δυνάμεις τους, επιτρέποντας έτσι στους νέους να κάνουν σημαντικές οικονομίες. Κατόπιν, μελετάται το θέμα της σημερινής απασχόλησης των ηλικιωμένων σε αμειβόμενη εργασία, και ο αριθμός των ηλικιωμένων που σήμερα είναι άνεργοι ή συνταξιούχοι, αλλά που θα τους ήταν ευπρόσδεκτη η ευκαιρία απασχόλησης σε μια αμειβόμενη εργασία. Εν συνεχεία, το τμήμα αυτό εστιάζεται στην εθελοντική προσφορά εργασίας των ανθρώπων ηλικίας άνω των 65 ετών: Πόσοι ηλικιωμένοι προσφέρουν σήμερα εθελοντική εργασία, και πόσοι άλλοι θα ήθελαν να κάνουν το ίδιο; Τέλος, ερευνάται η ενασχόληση των ηλικιωμένων με τη μόρφωσή τους: Πόσοι απ' αυτούς είναι

σήμερα εγγεγραμμένοι σε εκπαιδευτικά ιδρύματα ή παρακολουθούν μαθήματα, και τι εμποδίζει πολλούς να κάνουν κάτι τέτοιο;

ΜΕΡΟΣ IV: Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ

Το τέταρτο τμήμα της έρευνας ασχολείται με τα στάδια που ο κόσμος θεωρεί σημαντική προετοιμασία για την τρίτη ηλικία, με το κατά πόσον οι ηλικιωμένοι Έλληνες έχουν πράγματι ακολουθήσει αυτά τα στάδια, και κατά πόσο μετανιώνουν γιατί δεν τα ακολούθησαν προετοιμαζόμενοι για τα γερατειά. Η έρευνα απαντά στα ακόλουθα ερωτήματα: Πώς βλέπουν τώρα τη ζωή τους οι ηλικιωμένοι, συγκρίνοντάς τη με αυτό που περίμεναν όταν ήταν νεότεροι; Σε τι είναι τα πράγματα γι' αυτούς καλύτερα ή χειρότερα απ' ό,τι περίμεναν; Με τι τρόπο νομίζουν ότι θα είχαν προετοιμαστεί καλύτερα γι' αυτή την περίοδο της ζωής τους;

ΜΕΡΟΣ V: Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΝΕΙΣ ΓΕΡΟΝΤΟΤΕΡΟΣ

Η έρευνα δέχεται ότι οι άνθρωποι ηλικίας άνω των 65 ετών δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα, αλλά μάλλον ένα ποικίλης συνθέσεως τμήμα του πληθυσμού με διαφορετικά προβλήματα, αυτοεικόνα, και εμπειρίες που εξαρτώνται από πλήθος παραγόντων, όπως το εισόδημα, η φυλή, η μόρφωση κ.λπ. Σ' αυτό το κεφάλαιο ερευνάται κατά πόσον τα σοβαρά προβλήματα των ηλικιωμένων και η εικόνα που ο καθένας τους έχει για τον εαυτό του ποικίλλουν από υποομάδα σε υποομάδα, και προσδιορίζεται κατά πόσον τα προβλήματα αυτά καθορίζονται από την ηλικία ή από άλλους παράγοντες, όπως το εισόδημα και η φυλή. Επίσης εξετάζεται κατά πόσον οι ηλικιωμένοι Έλληνες, γενικά, είναι ικανοποιημένοι από τη ζωή τους, και γίνεται σύγκριση αυτών και των νέων πάνω σε μια κλίμακα που αφορά την ικανοποίηση από τη ζωή. Ο βαθμός κοινωνικής επαφής και επαφής μέσα στην οικογένεια είναι ένας άλλος δείκτης της εμπειρίας του να είναι κανείς γεροντότερος, και, για άλλη μια φορά, οι εμπειρίες των ηλικιωμένων συγκρίνονται με εκείνες των νέων.

**ΜΕΡΟΣ VI: ΚΑΤΑ ΠΟΣΟΝ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΣΙΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΣΟ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΝΩ ΤΩΝ 65 ΕΤΩΝ
ΟΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
ΓΙΑ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ**

Στο έκτο τμήμα, η έρευνα, εξετάζοντας λεπτομερέστερα τον τρόπο με τον οποίο διαθέτουν το χρόνο τους οι ηλικιωμένοι, συγκρίνει τις καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων ηλικίας άνω των 65 ετών με εκείνες των νεότερων. Ένας βασικός τρόπος μέτρησης των δραστηριοτήτων των ανθρώπων κάθε ηλικίας είναι το πόσο θέλουν και πόσο γνωρίζουν την ύπαρξη, πόσο έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης και κατά πόσον χρησιμοποιούν τις εγκαταστάσεις που προσφέρει η κοινότητα για εξυπηρέτηση του κοινού – όπως μια βιβλιοθήκη, ένα εστιατόριο, ένα θέατρο ή ένα μουσείο. Σ' αυτό το κεφάλαιο δεν εξετάζεται μόνον η δυνατότητα πρόσβασης σ' αυτές τις εγκαταστάσεις, αλλά και η συχνότητα προσέλευσης των ηλικιωμένων σ' αυτές, κατά το διάστημα του τελευταίου έτους. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην προσέλευσή τους στην εκκλησία κατά το χρονικό αυτό διάστημα, και στο ρόλο που φαίνεται να παίζει η θρησκεία στη ζωή των ηλικιωμένων. Ακόμη, εξετάζεται ιδιαίτερα το σημερινό ενδιαφέρον και η πιθανότητα μελλοντικού ενδιαφέροντος των ατόμων ηλικίας άνω των 65 ετών για συμμετοχή σε κέντρα για ηλικιωμένους πολίτες ή σε ομίλους για άτομα που βρίσκονται στη «χρυσή» ηλικία.

**ΜΕΡΟΣ VII: ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ Η ΕΙΚΟΝΑ
ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΝΩ ΤΩΝ 65 ΕΤΩΝ**

Στο έβδομο τμήμα της έρευνας εξετάζεται η στάση του ευρύτερου κοινού απέναντι στην εικόνα των ηλικιωμένων, η οποία δίνεται μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Σε ποιο βαθμό οι άνθρωποι πιστεύουν ότι η εικόνα αυτή είναι σωστή, και σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι είναι παραμορφωτική; Πιστεύουν οι τηλεθεατές ότι η τηλεόραση αναφέρεται στους ηλικιωμένους με σεβασμό, ή ότι τους παρουσιάζει συνήθως οπισθοδρομικούς, στενόμενους, άρρωστους και αδύναμους, ή άχρηστους και εμπόδιο στη ζωή των άλλων; Βλέπουν οι τηλεθεατές τηλεοπτικά προγράμματα και διαφημίσεις με ηλικιωμένους τους οποίους εκτιμούν ιδιαίτερα ή θαυμάζουν, και ποιοι είναι οι ηλικιωμένοι αυτοί; Ποια επίδραση ασκεί η τηλεόραση στον τρόπο με τον οποίο

αντιμετωπίζει η κοινή γνώμη τους ηλικιωμένους, και ποια δυνατότητα υπάρχει να επηρεαστεί η κοινή γνώμη διαφορετικά;

ΜΕΡΟΣ VIII: ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ

Το τελευταίο τμήμα της έρευνας πραγματεύεται μερικά ζητήματα που αφορούν τους ηλικιωμένους, και που έχουν πολιτικές προεκτάσεις γι' αυτούς. Το πρώτο από αυτά τα ζητήματα είναι η υποχρεωτική συνταξιοδότηση. Σε τι ποσοστό οι εργαζόμενοι περιμένουν ότι θα αντιμετωπίσουν υποχρεωτική συνταξιοδότηση; Η έρευνα εξετάζει τη στάση του ευρύτερου κοινού ως προς την καθορισμένη ηλικία συνταξιοδότησης, και τις απόψεις του για τις διακρίσεις εις βάρος των ηλικιωμένων στην εργασία. Το δεύτερο πολιτικό ζήτημα που διερευνάται σ' αυτό το κεφάλαιο είναι η υποστήριξη των ηλικιωμένων από την κυβέρνηση. Ποιος, κατά την άποψη του κοινωνικού συνόλου, θα έπρεπε να παρέχει εισόδημα στους ηλικιωμένους που έχουν πάψει πια να εργάζονται; Κατά πόσον αποδέχεται ο κόσμος την αύξηση του κόστους ζωής που συνεπάγονται οι εισφορές για κοινωνική ασφάλιση των ηλικιωμένων; Επίσης, η έρευνα δέχεται ότι οι διάφορες ομάδες, κατά την πολιτικοποίησή τους, αποκτούν συχνά απόψεις για τον τρόπο με τον οποίο θα ήθελαν να αναφέρονται οι άλλοι σ' αυτούς. Πώς θα ήθελαν οι άνθρωποι ηλικίας άνω των 65 ετών να τους αποκαλούν; Ηλικιωμένους Έλληνες; Ανθρώπους που βρίσκονται στη «χρυσή» ηλικία; Γηραιότερους πολίτες; Ώριμους Έλληνες; Γέροντες ή γερόντισσες; Τέλος, σ' αυτό το τμήμα της έρευνας εκτιμάται η δυνατότητα πολιτικής υποστήριξης μιας κίνησης για τη βελτίωση των καταστάσεων και των συνθηκών ζωής, που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι ηλικίας άνω των 65 ετών. Πόσοι άνθρωποι νομίζουν ότι χρειάζεται μια τέτοια κίνηση, και σε πόσων τη συμμετοχή θα μπορούσε να υπολογίζει η κίνηση αυτή;

Επί πολύ καιρό, οι κάτοικοι αυτής της χώρας αποδέχονται αναντίρρητα όλα τα στερεότυπα και τις κοινοτοπίες για τα γερατειά. Ελπίζω ότι το υλικό που θα μας δώσει μια έρευνα σαν αυτή θα διαχωρίσει το μύθο από την πραγματικότητα.

Πάντως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η μελέτη όσον αφορά τα γερατειά βρίσκεται σε νηπιακό στάδιο ως αντικείμενο κοινωνικού ενδιαφέροντος.

Θα ήθελα να τελειώσω επιγραμματικά με δύο γραμμές από τον Γαληνό:

«Κωλύσαι μὲν τό γῆρας ἀδύνατον,
ἐπισχέιν δέ τό τάχος αὐτοῦ δυνατόν».